

Go Stuorradiggi meannudii Stuorradiggedieđáhusa nr.12 (2002-2003) eliiddoalu ja eliidčálggu birra, de mearriduvvui ahte ráhkaduvvo ođđa láhka eliidčálggu birra, vai Norga šattašii ovddemuččaid searvái dán barggus. Soria Moria-julggaštus celkkii Ráđđehus ahte sii vuoruhit eliidčálggu. Láhkaárvalusa duogážin lea dat go dál lea máhtolašvuohta sakka ovdánan eliid návccaid ja dárbbuid birra, nu maid biddjojitt alla etihkalaš ulbmilat dan hárrái mo mii háliidit ahte eliiguin galgá meannuduvvot servodagas. Dat ahte dohkkehuvvo ahte eliin lea árvu iešalddiset lassin dasa ahte dat leat ávkkálaččat olbmuide, lea dettolaš eaktu lágas . Áigi lea láddan ođđaáigásaš lága ásahepmái, mii suddje eliid dan fágalaš máhtu vuodul ja vuodu mielde mii lea eliide buorrin.

Seammás go láhkaárvalus bidjá standárddaid mat láchčēt dili buori eliidčálgui dálá áiggis, de galgá láhkaárvalusa leat vejolaš dulkot servodaga gustovaš etihkalaš norpmaid ektui mat gusket eliiddollui, ja dainna lágiin galgá sáhttit leat áigeguovdil maiddái guhkit áigodahkii. Dáinna láhkaárvalusain oainnusin dahkat áigumuša ahte leat buorrin ovdamearkan eliid beroštumiid suddjemii, maiddái riikkaidgaskasaččat.

Miellidusin čuovvu gulaskuddannotáhtta oktan ođđa eliidčálgolága árvalusain. Gulaskuddannotáhtta leat Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ja Guolástus- ja riddodepartemeanta ráhkadan ovttas. Gulaskuddanreive ja dan mildosat leat maiddái gávdnamis dárogillii neahttačujuhusas:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/Horinger/Horingsdokumenter/2007/Horing--Ny-lov-om-dyrevelferd---alminne.html?id=489848>. Mii bivdit sáddet gulaskuddancealkámušaid Eanadoallo- ja biebmodepartementii. Gulaskuddanáigemearri lea **vuossárgga 18.02.2008**.

Duogáš

Ođđa láhka eliidčálggu birra bohtá dálá eliidsuodjaluslága sadjái, mii bođii jagis 1974, ja guoská nu movt dálá láhka ge sihke olbmuid eaiggádan eliide ja meahcceelliide. Evttohuvo rievdatit lága nama, danin go eliidčálgu- sátni lea viidát doaba, mii ovdanbuktá positiiva ulbmila dan ektui ahte eliin galgá leat buorre dilli ja dat galget loaktit. Eliidčálggu doahpagii gullá maiddái eliidsuodjaleapmi.

Láhkaárvalusa vuodđu hukse buore muddui ođđa máhttui eliid návccaid ja dárbbuid birra, ja maiddái čujuhuvvon ulbmiliidda Stuorradiggedieđáhusas nr.12 eliiddoalu ja eliidčálggu birra. Stuorradiggi bivdii Ráđđehusa čuovvolit dieđáhusas buot čujuhuvvon ulbmiliid ja strategiijaid, sihkarastin dihte ahte Norga šaddá ovddemussii riikkaid searvvis eliiddoalu ja eliidčálggu hárrái. Go Stuorradiggi meannudii dieđáhusa, de doarjui dan vuodđojurdaga ahte eliin lea árvvu iešalddiset, ja ahte eliid lunddolaš dárbbut galget válđojuvvot vuhtii. Dat vuodđojurdagat galget stivret min guottuid eliid ja eliiddoalu hárrái servodagas. Ulbmil ahte galgá ovddidit eliid árvvusatnima, lea dat mii dahká erohusa ođđa lága sátnegeavaheamis dálá eliidsuodjalanlága ektui. Go eliid árvvusatnin válđojuvvo lága ulbmila oassin, de šaddá oidnosii dat ahte láhka galgá ovddidit čálggu ja árvvusatnima eliid iežaset dihtii. Dat bohtá ovdan lága mángga ávnnaslaš mearrádušas, ovdamearkka dihtii go gildojuvvo rohčošit eliiguin ja gildojuvvo heakkahuhttit eliid vásedin guoimmuheami dahje gilvvohallama dihtii.

Láhkaárvalus bidjá oppalaš bajit prinsihpaid das movt olbmot galget gieđahallat elliid, ja fas dárkilut mearrádusat mat dievasmahttet lága leat fas láchkaásahusain. Leat jo muhtin láchkaásahusat, mat galget gustot ain boahhteáiggis ge. Seammás lea maid dárbu hábmet ođđa láchkaásahusaid ođđa lága vuođul.

Muhtin bealit láchkaárvalusas

Láhkaárvalusas leat daddjon maidda elliide láchka gusto. . Ođđa máhtolašvuođa vuođul muddejuvvo mearri makkár elliid láchka guoská. Prinsihpalaš ođas lea dattetge ahte láchka gustogoahdá maiddá eará dilálašvuođaid ektui, go dušše dasa mii guoská olbmuid njuolgo váikkuheapmái elliide, ja mii sáhtta váikkuhit elliidčálgui ja elliid árvvusatnimii. Dat mielddisbuktá ahte dihto dilálašvuođain sáhttet maiddá biddjot gáibádusat buktagiid hárrái, mat leat ráhkaduvvon elliin.

Eallit mat gillájit dárbbasit veahki. Danin lea hui dehálaš ahte buohkain lea geatnegasvuohta veahkehit elliid. Elliid eaiggádiin gáibiduvvo sierranas ovddasvástádus, ja fas earáin geain ii leat gullevašvuohta eallái, lea geatnegasvuohta veahkehit iežaset eavttuid mielde ja konkrehta dilis. Dávjá lea doarvá dieđihit eaiggádii dahje almmolaš eiseválddiide.

Elliid veahkeheami geatnegasvuođa lassin ásahuvvo oppalaš geatnegasvuohta dieđihit Biepmobearráigehččui dahje bolesiidda jus eallit gillájit. Váilevaš bearráigehčču ja dikšu mielddisbuktá menddo dávjá gillámušaid elliide. Okta láchkabarggu ulbmiliin lea leamaš láchit dilálašvuođaid doaimmaide mat sáhttet álggahuvvot hehttet dakkár dáhpáhusaid dáhpáhuvvamis. Bearráigehččaneiseváldi ii álo fuomáš áigge báli dakkár áššiid ovdáneami dábálaš bearráigehču bokte. Danin dárbbasuvvo ahte buohkain lea geatnegasvuohta dieđihit bearráigehččui, nu ahte eahpedábálašvuođat fuomášuvvojit ja dieđiheamit mat dahkkojit dakkár diliid birra olahit viidáseappot dakkár vugiin, ahte sihke eaiggát ja eallit sáhttet čuovvoluvvot oppalaččat ja veahkehuvvot nu jođánit go vejolaš.

Muhtin virgehasaide ii guoská dieđihangeatnegasvuohta dalle go sis lea ámmátlaš jávohisvuođageatnegasvuohta. Elliidčálgu áššiin leat dávjá mánga beali, mat gullet sihke dearvvašvuhtii ja sosiála dilálašvuođaide lassin dasa go gullet elliid čálgui. Danne dárbbasuvvo ovttasbargu buot oasálaččaid gaska, ovdamearkka dihtii dearvvašvuođabargiid, elliidčálgoiseválddiid ja eanadoalu iežas organiseren fierpmádaga gaska. Dan geažil evttohuvvo rievdadit dearvvašvuođabargiidlága vai čielggasmahtta ahte dearvvašvuođabargiin lea dihto eavttuiguin vuoigatvuohta dieđihit elliidsuodjalusáššiid birra. Seammalágan vejolašvuohta dieđihit lea hálddašanlága vuođul daid virgehasain geidda dat láchka guoská. Mii ávžžuhit gulaskuddaninstánsaid erenoamážit ovdanbuktit iežaset oainnu hálddašanlága viidodaga ádejjumi hárrái dán oktavuodas.

Máhttu lea eaktun dikšut elliid bures. Danne evttohuvvo lágas geatnegahttit ahte galgá gáibiduvvot dárbbaslaš gelbbolašvuohta elliid dárbbuid áimmahuššat. Eanas ealihanelliid hárrái leat jo gelbbolašvuođagáibádusat mángga láchkaásahusas.

Lea dehálaš ahte doaibmavuogit ja teknikkalaš rusttegat unnimus lágis čuhcet unohasat elliide. Dan vuođul lea árvalusas biddjon gáibádus, man mielde ođđa doaibmavuogit, metodat, reaiddut ja teknikkalaš čovdosat galget leat geahččaluvvon

ja elliidčálggu dáfus heivvolažžan gávnnavuvvon ovdal go dat váldjuvvojit dábálaš atnui.

Evttohuvo dasto maiddá oppalaš gielddus elliid duohtadeami vuostá dahje elliid rumašlahtuid eretváldima vuostá, earret go dalle go dat lea dárbbalaš dearvvašvuođa vuhtiiváldima dihtii. Dat ii dattetge galgga hehttet dohkálaš merkema, dahje gáldema, dahje nállama elliidčálggu dahje erenoamáš geavahanvugiid vuodul.

Evttohuvo maiddá láhkavuodđu mainna sáhtta gáibidit dahje gielddit elliid merkema, ja gáibidit merkejuvvon elliid registrerema. Dakkár gáibádušat fertet biddjot láhkaásahussii. Dat lea erenoamáš áigeovdil biebmoeelliid hárrái.

Elliid galgá heakkahuhttit dohkálaš vugiin ja dohkálaš reaiduiguin. Dat guoská sihke elliiddoalu elliid ja meahcceelliid heakkahuhttimii. Gáibáduš elliiddoalu elliid jámiheamis ovdal heakkahuhttima dahje dan áigge doalahuvvo.

Lea sávaldat nannoseappot deattuhit ealli beroštumiid go dat geavahuvo geahččaladdama dahje oahpahusa oktavuodas. Dehálaš ođastus láhkateavsttas leage deattuhit daid prinsihpaid ahte geahpedit, lonuhit eret ja buoridit geahččaladdanelliid geavaheami geahččaladdamiidda mat čuovvot bures vuogáiduvvan prinsihpaid. Lassin boahá vel ahte muhtin eallit, mat ovdal eai fátmastuvvon njuolggadusaid osiin, gullet dál geahččaladdanealli doahpaga vuollái, ja nu gusket dán lága mearrádušat maiddá daidda. Dat addá rievttat bajilgova das man olu geavahuvojit geahččaladdaneallit ovttá jagis, ja dasa lassin láidesta buoremus vejolaš birrasa guvlui, geahčakeahtta dasa guđe láhkai ealli geavahuvo dahje sáhtta jurddašuvvot geavahuvo.

Láhkaárvalus čielggasmahtta eallidoalli geatnegasvuođa suddjet elliid boraspiriin ja eará várain. Mearriduvvon boraspirepolitihkka mielddisbuktá ahte muhtin diliin lea dárbu geatnegahttit čađahit doaimmaid, amaset guohtu šibiteallit gillát boraspirevára geažil. Evttohuvo danin mearridit láhkavuoddu Biepmobearráigehečču man vuodul sáhttet dahkat mearrádušaid guođohanráddjehusaide gáhtten dihte šibihid boraspiriin. Seammas lea dehálaš ovddidit oadjebasvuođa ja einnostahttivuođa ealáhusdoliide, geaid eallit guhtot guovlluin gos sáhttet leat boraspiret. Jus šibihat eai sáhte guohtut meahcis danin go boraspiret sáhttet fallehit, de lea dihto dilálašvuodain dárbbalaš dahkat stivrejeaddji mearrádušaid guođohanráddjehusaide birra. Dakkár mearrádušat mielddisbuktet elliid čohkkema dahje gielddit luoitit elliid guohtumiidda. Dakkár stivrejeaddji mearrádušaid oktavuodas, main guođoheapmi ráddjejuvo boraspiriid geažil, evttohuvo addit eallieaiggádeaddjái vuoigatvuođa ekonomalaš buhtadussii, dan vuodul go mearráduš mielddisbuktá eambo goluid. Buhtadus máksojuvo mearriduvvon máksomeriid mielde. Buhtadus evttohuvo rehkenastojuvvot dan beaivvi rájes go mearráduš boahá fápmui. Dušše oanehisáigge mearrádušat, mat gustojit gitta ovttá vahku áiggi, sáhttet dahkkojuvvo nu ahte mearráduš ii vuoigadahte buhtadussii. Dárkilat mearrádušat dán ortnega ektui, ja eavttut buhtadusa vuoigatvuođa ja sturrodaga hárrái mearriduvvojit láhkaásahusas. Vurdojuvo ahte buhtadusortnet hábmejuvo nu ahte dat ii vuosttil eastadeaddji doaimmaid áigumušaid iige eallieaiggádeaddji ovddasvástádusa gáhttet šibihid boraspiriid vuostá. Dát prinsihpat oktiivástidit buhtadusortnegii, mii lea mearriduvvon guohtunáigodahkii 2007. Biddjojuvo vuodđun, ahte buhtadusortnet stivrejuvo juolludemiid bokte.

Seammaládje go dálá elliidsuodjalusláhka fátmasta maiddá i ođđa elliidčálgolága árvulus meahcceelliid. Meahcceelliid hálddašeapmi lea dál juhkkovuvvon mángga departementii. Birasgáhttendepartemeanta ovddasvástida máddodathálddašeami ja meahcceelliid eallinguovlluid, elliidčálggu hálddašeapmi fas gullá nannáneanaelliid dáfus Eanadoallo- ja biebmodepartementii ja čáhceelliid dáfus Guolástus-ja riddodepartementii. Láhkaárvalusa oppalaš prinsihpat gustogohtet meahcceelliide, seammás go addojuvvo láhkavuodđu, mainna sáhtta mearridit dárkilat láhkaásahusaid ovdamearkka dihtii bivddu ja guolásteami birra, meahcceelliid gitta váldima ja doallama birra.

Gaskaoapmin eastadit geardduhuvvi láchkarihkumiid ja hehtten dihte ođđa gillámušaid, árvuluvvo ahte Biepmobearráigehečču addojuvvo vuoigatvuohta mearridit gildosiid elliid doalu vuostá ja dan vuostá ahte leat searválaga elliiguin. Dakkár mearrádušat sáhttet dahkkojuvvot olbmuid ektui geat leat rihkkon lága duođalaččat dahje geardduhemiin.

Dálá elliidsuodjalanlága bearráigeheččet sihke Biepmobearráigeahčču ja elliidsuodjalanlávdegottit. Dasa lassin hálddaša sierra lávdegoddi mearrádušaid, mat gusket elliidgeahččaladdamiidda. Departemeanttain eai leat konkreta plánat rievdadit bearráigeahččanválldi, muhto čujuhit gulaskuddannotáhtas sihke ákkaide, mat dorjot dálá bearráigeahččanmodealla doalaheami, ja ákkaide, maid mielde dan berrešii rievdadit. Departemeanttat áigot earret eará gulaskuddancealkámušaid vuođu árvoštallat mo bearráigeahččanváldi galgá organiserejuvvot. Dan geažil mii dáhtut gulaskuddaninstánssaid buktit oaiviliiddiset dan gažaldaga hárrái erenoamážit.

Dearvvuođaguin

Guri Tveito
ekspedišuvdnahoavda

Eva Grendstad
ossodatdirektevra